

Portret van een geleerd paar uit de Gouden Eeuw

Anoniem, Noord-Nederlands

Museum Boerhaave
Leiden

Ca. 1660. Olieverf op doek, 118 x 112 cm

Herkomst: veiling Lempertz Kunstauktion, Keulen, 14 mei 2011, nr. 1052

In het voorjaar van 2011 is de collectie van Museum Boerhaave verrijkt met een opmerkelijk 17de-eeuws schilderij. Op dit doek zijn een man en een vrouw afgebeeld, omringd door wetenschappelijke instrumenten en documenten. Vooral de zeldzame aanwezigheid van een vrouw met landmeetkundige instrumenten op een geleerdenportret uit deze periode wekte de interesse van het museum, dat op een vroeg moment op het ter veiling komen van dit werk werd gewezen door Bazuin & de Blécourt fine art research. De bliksemsnel toegezegde steun van de Vereniging Rembrandt, gevolgd door aanvullende subsidies van andere fondsen, stelde het museum in staat om het schilderij daadwerkelijk voor de collectie te winnen.

Voor de verwerving van het 17de-eeuwse geleerdenportret kreeg Museum Boerhaave steun van het BankGiro Loterij Aankoopfonds en het Krugerfonds van de Vereniging Rembrandt, het Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds en de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting.

Hoewel Museum Boerhaave – het Rijksmuseum voor de Geschiedenis van de Natuurwetenschappen en de Geneeskunde – geen kunstmuseum is, past dit schilderij naadloos in de collectie. Het kwalitatief hoogwaardige werk brengt de 17de-eeuwse wetenschap namelijk op een zeer aansprekende manier in beeld, en dat – het op een aantrekkelijke en begrijpelijke manier in beeld brengen van wetenschap – is precies wat Museum Boerhaave als zijn opdracht ziet.

Op het schilderij zijn verschillende wetenschappelijke instrumenten en documenten afgebeeld. In het midden van de compositie staat een instrument dat zich laat herkennen als een grafometer, een hoekmeetinstrument dat werd gebruikt in de landmeetkunde. Ook de andere instrumenten in de voorstelling, zoals een kompas, een schietlood en een proportionaalpasser, hebben betrekking op de landmeetkunde. Op tafel liggen verder een boekwerk, geopend op een pagina met een illustratie van de stelling van Pythagoras (fundamenteel voor de driehoeksmeting) en schetsen van vestingwerken.

Landmeetkunde, een vorm van toegepaste wetenschap die door zijn nut voor de cartografie, de vestingbouw en de aanleg van polders nauw verweven is met de Nederlandse cultuur, is van oudsher een belangrijk verzamelthema voor Museum Boerhaave. Het museum bezit op dit gebied dan ook een collectie op internationaal topniveau. Het nieuw verworven schilderij voorziet deze verzameling 17de-eeuwse landmeetkundige instrumenten van een cultuurhistorische context. Het geeft een gezicht en een verhaal aan de voor een breed publiek vaak wat abstracte identiteit van de wetenschappelijke objecten uit onze collectie.

Grafometer door Willem Sneewins, Delft, ca. 1675
(Collectie Museum Boerhaave)

De evocatieve werking van het schilderij binnen de museumpresentatie wordt nog eens versterkt door het feit dat het hier om een dubbelportret van een man en een vrouw gaat. De geschiedenis van de exacte wetenschappen is traditioneel een door mannen gedomineerd verhaal met wellicht een navenant beperkte aantrekkingskracht voor het vrouwelijke deel van onze doelgroep. De prominente aanwezigheid van een vrouw op dit schilderij, die ook nog eens actief met de wetenschappelijke instrumenten in de weer lijkt te zijn, geeft het vanuit overwegingen van presentatie gezien dan ook een meerwaarde.

De geleerde – al of niet in zijn studeerkamer – was geen ongebruikelijk onderwerp in de 17de-eeuwse Noord-Nederlandse schilderkunst. Zeer bekend zijn natuurlijk de twee schilderijen van Johannes Vermeer,

Landmeetkundig compendium met onder andere een hellingmeter met schietlood, een Hollandse cirkel met kompas, passers en proportionaalpassers. Gemaakt door Coenraad Metz, Amsterdam, begin 18de eeuw (Collectie Museum Boerhaave)

De mathematicus
Jan Andrea Lievens
1666. Olieverf op doek,
135 x 169 cm
HOOGHEEMRAADSCHAP
VAN RIJNLAND, LEIDEN

De astronoom (1668) en *De geograaf* (1669). Beide tonen een geleerde in zijn studievertrek, omringd door boeken en wetenschappelijke instrumenten in overpeinzing over de wereld van de natuurlijke fenomenen. Een ander, minder bekend schilderij dat in deze context in gedachten komt, is *De mathematicus* door Jan Andrea Lievens. Dit werk is in het bezit van het Hoogheemraadschap van Rijnland, dat in 1666 de opdracht voor dit schilderij had gegeven. De mathematicus is voorgesteld als een bebaarde man, gekleed in een chique zijden sjamberloek (kamerjas) met allerlei meetkundige instrumenten – zoals proportionaalpassers, een jacobsstaf, een zonering en een grafometer – als attributen.

Voor dit soort schilderijen geldt echter dat het niet om geleerdenportretten gaat, maar om voorstellingen van de geleerde als type. Daarnaast zijn er in de 17de eeuw ook vele portretten van bekende en minder bekende wetenschappers geschilderd, al dan niet voorzien van attributen. Ook het door Museum Boerhaave verworven werk wekt sterk de indruk een portret te zijn. De man en de vrouw zijn niet voorgesteld als verdiept in studie, maar kijken de toeschouwer aan, alsof ze contact willen leggen. De man kijkt op alsof hij gestoord is tijdens zijn werkzaamheden, de vrouw glimlacht ons toe. Beide personages zijn weergegeven als individuen, niet als generieke types.

Dat wil overigens niet zeggen dat dit dubbelportret vrij is van allegorische trekjes. Vooral de manier waarop

de vrouw is uitgebeeld, met de grafometer en het schietlood als attributen, doet denken aan personificaties van Geometria of Planimetria zoals die zijn te vinden in het 16de-eeuwse emblemataboek *Iconographia* van Cesare Ripa (ca. 1560-ca. 1622). Maar ook al poseert de vrouw als een personificatie van de meetkunde of als wetenschappelijke muze van de man, op het schilderij is zij door haar eigentijdse kleding en kapsel allereerst voorgesteld als een Hollandse mevrouw. Wellicht hield ze zich actief met wiskunde bezig, want hoewel zeldzaam, zijn er in de 17de-eeuwse Republiek enkele voorbeelden van vrouwen die zich actief op de wetenschap toelegden, onder wie de humaniste en theologe Anna Maria van Schurman (1607-1678).

Dit brengt ons meteen op een intrigerende vraag: wie zijn de uitgebeelde personages? Een mogelijke

Succesvolle reddingsactie Museum Boerhaave

In het Zomerbulletin 2011 van de Vereniging Rembrandt was te lezen hoe Museum Boerhaave onaangenaam verrast werd door de toen net afgekondigde stringente toepassing van de zogenoemde 17,5% norm door staatssecretaris Halbe Zijlstra. Anders dan eerder met het ministerie van OCW was afgesproken moest het museum niet per 2012, maar al over 2010 en 2011, dus met terugwerkende kracht, 17,5 procent van de Rijksbijdrage zelf 'inverdienen'. Dit kwam erop neer dat Museum Boerhaave uiterlijk 31 december 2011, dus binnen een half jaar, 700.000 euro extra bijeen moest brengen.

Mocht het museum daar niet in slagen, dan zou het per 2013 nog slechts subsidie ontvangen voor het onderhoud van de collectie

en het gebouw, en niet langer voor de presentatie van zijn verzameling en overige activiteiten. Sluiting van Museum Boerhaave voor het publiek dreigde dus. Maar, zoals het museum in augustus 2011 al door middel van een persbericht liet weten: 'dat laten wij ons niet gebeuren!'

Met als motto 'Red Museum Boerhaave!' startte het museum een campagne die uiteindelijk met een eindsaldo van meer dan 1 miljoen euro de inkomstennorm ruimschoots haalde. Donaties van particulieren, steun van culturele fondsen en bijdragen vanuit het bedrijfsleven, met als klap op de vuurpijl een fundraising diner dat meer dan een ton opbracht, maakten deze prestatie mogelijk. Het maatschappelijk draagvlak voor Nederlands nationale museum voor de geschiedenis van de natuurwetenschappen en de geneeskunde

blijkt breed, en blijkt zich ook in financiële termen te vertalen.

Museum Boerhaave ziet de toekomst met vertrouwen tegemoet, ook op het gebied van de eigen inkomsten. De situatie van de laatste zes maanden van 2011, waarin de activiteiten volledig op inkomsten gericht waren, is overigens niet voor herhaling vatbaar: ook de collectie heeft aandacht nodig en de extra inzet van mensen kent grenzen. Wel kun je haar zien als een tussensprint in de richting die het Museum Boerhaave toch al was ingeslagen. Een tussensprint die het museum in staat zal stellen door te gaan met vernieuwende tentoonstellingen, inspirerende activiteiten en evenementen, zodat het publiek ook in de toekomst zal kunnen genieten van deze topcollectie, die vijf eeuwen Nederlandse innovatie in natuurwetenschap en geneeskunde vertegenwoordigt.

aanwijzing is het blad dat de man in handen houdt. Dit is te herkennen als een kaart van de vestingwerken in en rond het Gelderse Groenlo. Het beleg van deze vestingstad in 1627 was een sterk staaltje moderne wetenschappelijke oorlogvoering door de steden-dwinger Frederik Hendrik. De bedrevenheid van het Staatse leger om met loopgraven en fortificaties een stad te belegeren en haar tegelijkertijd van mogelijke ontzettingspogingen af te grendelen oogste in heel Europa bewondering, en werd in meerdere publicaties vastgelegd.

De kaart van de oorlogshandelingen die de verslagen van het beleg van Groenlo illustreert, wordt doorgaans toegeschreven aan Frans van Schooten de Oude. Deze Frans van Schooten was professor aan de Nederduytsche mathématique. Dit was een ingenieurs-school avant la lettre, opgericht in 1600 te Leiden op instigatie van Prins Maurits om de jonge republiek van landmeters en vestingbouwers te voorzien. In de zomermaanden werden er aan de Nederduytsche mathématique geen lessen gegeven, maar trokken de professoren met hun leerlingen het veld in, om in het spoor van het leger praktijkervaring op te doen met het in kaart brengen van het (oorlogs)terrein en het ontwerpen van fortificaties. In de zomer van 1627 bracht zo'n expeditie Frans van Schooten naar het slagveld rond Groenlo, waarvan de door hem getekende kaart getuigt.

Frans van Schooten de Oude is de man op het dubbelportret in ieder geval niet, want hij stierf in 1643 en het schilderij is op grond van de kleding en de haardracht van de geportretteerden eerder rond 1660 te dateren. De afgebeelde man zou echter wel een van diens zonen kunnen zijn: Frans de Jonge of Pieter, beiden eveneens hoogleraar aan de Nederduytsche mathématique. De kaart op het schilderij is dan een postuum eerbetoon aan hun vader. Maar er zijn binnen de sfeer van landmeetkunde, (militaire) cartografie en vestingbouw natuurlijk nog wel meer kandidaten te bedenken waarmee de personages op het schilderij mogelijk te identificeren zijn. Met de aanwinst van dit doek is het werk voor de onderzoekers dus nog maar pas begonnen!

Maar ook zolang de identiteit van de personages en de maker van het schilderij nog niet achterhaald zijn, is dit kunstwerk een welkome aanvulling op de vaste presentatie van Museum Boerhaave. Het past perfect in de missie van het museum om de geschiedenis van de Nederlandse wetenschap voor een zo breed mogelijk publiek te presenteren. Het menselijke aspect en de culturele en historische context van wetenschap zoals verbeeld in dit schilderij, spelen in deze missie immers een belangrijke rol.

Tim Huisman

Conservator tekeningen, prenten, schilderijen

Literatuur

H. van de Waal e.a., *Icones Leidenses, de portretverzameling van de Rijksuniversiteit Leiden*, Leiden 1973

P. Spies, R. van Zoest, S.B. van Raay, "Tot hun contentement gemaect", *het kunstbezit van het Hoogheemraadschap van Rijnland*, Amsterdam 1987

A.K. Wheelock jr. e.a., *Johannes Vermeer*, tent. cat. Den Haag (Mauritshuis) en Washington (National Gallery of Art) 1995

Kunstvragen

Erik van Rosmalen (1961)

Grafisch ontwerper, vormgever van het Bulletin van de Vereniging Rembrandt, lid van de Vereniging Rembrandt sinds 1992

Wat is uw eerste kennismaking met kunst?

'Mijn ouders verzamelden schilderijen en etsen van vooral Willem Noordijk, een schilder van de Larense school. Het hele huis hing vol weidelandschappen met koeien en geiten. We hadden een kleine woonkamer waarin de werken van Noordijk en andere kunstenaars in twee lagen boven elkaar hingen.'

Herinnert u zich nog uw eerste kunstreproductie?

'Toulouse-Lautrec vond ik fantastisch. Ik had een reproductie op mijn kamer van zijn schilderij van een wasvrouw die je aankijkt, *Carmen*.'

Wat is uw eerste kunstaankoop?

'Mijn eerste aankoop was een monochroom werk van Jan Meijering, een kunstenaar die ik leerde kennen toen hij in Arnhem op de academie zat. Ik zat toen zelf op de Rietveld Academie, dus dat is 25 jaar geleden. Inmiddels heb ik thuis veel werk van bevriende kunstenaars.'

Naar welk museum gaat u graag terug?

'Ik heb niet zozeer een favoriet. Maar een museum dat goede tentoonstellingen maakt is Museum de Fundatie. In januari ging ik daarheen voor een presentatie van oude handschriften en toen zag ik daar ook *Meer licht*, een tentoonstelling rond een werk van William Turner. Echt een verrassing.'

Welke aankoop voor welk museum zou u graag willen steunen?

'Laatst was ik in Londen en bezocht daar Tate Modern. Toevallig was daar een overzichtstentoonstelling over Damien Hirst. Toen ik al die werken bij elkaar zag was ik, meer dan ik verwacht had, gefascineerd en betoverd. Jammer dat er hier bijna niets van hem in openbare collecties is. Ik houd wel van moderne kunst die net op het randje zit.'

Zou het ooit mogelijk zijn, wat zou u graag uit uw eigen verzameling aan een museum willen schenken, om iedereen van mee te kunnen laten genieten?

'Dat zouden dan toch de schilderijen van Jan Meijering zijn. Hij is begonnen als abstract kunstenaar en werkt met kleurlagen waarin de verfstreek als een soort huid aanwezig is. Zijn latere werk is meer verhalend. Ik heb drie recente doeken van hem, die horen niet bij elkaar, maar versterken elkaar ongelooflijk mooi – echt museale kwaliteit.'